

УДК 343.535

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.95>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЮВАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ

Васюта Д.К.,*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства**Навчально-наукового інституту права**Сумського державного університету*

ORCID: 0009-0001-5102-1843

Васюта Д.К. Соціальна обумовленість криміналізації маніпулювання на енергетичному ринку.

У статті розглядається складна взаємодія між суспільними чинниками та криміналізацією маніпулювання на енергетичному ринку. З еволюцією суспільства змінюються і законодавчі рамки, що регулюють економічні сектори, включаючи енергетику. Розуміння соціальних детермінант, що лежать в основі криміналізації маніпуляцій у цій критичній сфері, має ключове значення як для політиків, так і для юристів і практиків. Досліджуючи ці детермінанти, ми отримуємо уявлення про те, як суспільні норми, економічні структури та механізми регулювання збігаються, щоб сформувати контури злочинності на енергетичному ринку. За допомогою цього аналізу ми прагнемо пролити світло на багатогранну динаміку, що обумовлює правову реакцію на маніпуляції, зрештою сприяючи більш обґрунтованому прийняттю рішень та більш ефективній нормативно-правовій базі в енергетичному секторі.

Соціальна обумовленість криміналізації маніпулювання на енергетичному ринку відображається у багатьох аспектах суспільного життя. Насамперед важливим є захист прав споживачів та економічних інтересів та збереження здоров'я та добробуту наших суспільств. Регулювання та встановлення кримінальної відповідальності в цій сфері сприяють утворенню справедливих та прозорих ринкових умов, що сприяє розвитку конкурентоспроможного енергетичного сектору. Крім того, це сприяє зменшенню залежності від нестабільних енергетичних ресурсів, що може знизити ризики геополітичних конфліктів та енергетичних криз.

Забезпечення довіри до влади та регулюючих органів через ефективну протидію маніпулюванню на енергетичному ринку є критично важливим для підтримки демократичних цінностей та правової держави. Це сприяє підвищенню легітимності влади та покращенню сприйняття громадянами діяльності державних інституцій. Нарешті, криміналізація маніпулювання

на енергетичному ринку сприяє збереженню природних ресурсів та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

Ключові слова: соціальна обумовленість, криміналізація, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, маніпулювання на енергетичному ринку, принцип пропорційності, фактори криміналізації.

Vasyuta D.K. Social determinants of criminalization of manipulation in the energy market.

The article examines the complex interaction between societal factors and the criminalization of manipulations in the energy market. As society evolves, so do the legislative frameworks regulating economic sectors, including energy. Understanding the social determinants underlying the criminalization of manipulations in this critical sphere is crucial for policymakers, lawyers, and practitioners. By exploring these determinants, we gain insight into how societal norms, economic structures, and regulatory mechanisms converge to shape the contours of criminality in the energy market. Through this analysis, we seek to shed light on the multifaceted dynamics informing the legal response to manipulations, ultimately contributing to more informed decision-making and a more effective regulatory framework in the energy sector.

The social determinants of criminalization of manipulation in the energy market are reflected in various aspects of societal life. Primarily, it is essential to protect consumer rights and economic interests and to preserve the health and well-being of our societies. Regulation and the establishment of criminal liability in this sphere promote the establishment of fair and transparent market conditions, fostering the development of a competitive energy sector. Additionally, this reduces dependence on unstable energy resources, which can mitigate the risks of geopolitical conflicts and energy crises.

Ensuring trust in government and regulatory bodies through effective counteraction to

manipulation in the energy market is critically important to uphold democratic values and the rule of law. This enhances the legitimacy of government and improves citizens' perception of the activities of state institutions. Finally, criminalizing manipulation in the energy market contributes to the preservation of natural resources and the reduction of negative environmental impact.

Key words: social determinants, criminalization, economic crime, manipulation in the energy market, principle of proportionality, factors of criminalization.

Постановка проблеми. З еволюцією суспільства змінюються і законодавчі рамки, що регулюють економічні сектори, включаючи сектор енергетики. Розуміння соціальних детермінант, що лежать в основі криміналізації маніпуляцій у цій критичній сфері, має ключове значення як для політиків, так і для юристів і практиків. Досліджуючи ці детермінанти, ми отримуємо уявлення про те, як суспільні норми, економічні структури та механізми регулювання збігаються, щоб сформувати контури злочинності на енергетичному ринку. За допомогою цього аналізу ми прагнемо пролити світло на багатогранну динаміку, що обумовлює правову реакцію на маніпуляції, зрештою сприяючи більш обґрунтованому прийняттю рішень та більш ефективній нормативно-правовій базі в енергетичному секторі.

Стан опрацювання. Питання кримінальної відповідальності маніпуляцій на енергетичному ринку вивчали такі вчені, як І. Одинець, М. Хавронюк, М. Комарницька, О. Гузоватий, В. Михайлов, О. Крючкова та інші.

Мета даної статті полягає в розкритті соціальних факторів, що впливають на процес криміналізації маніпулювання на енергетичному ринку.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне законодавство України неперервно зазнає змін та адаптації, що є наслідком як внутрішніх трансформацій, так і впливу глобальних чинників на регіональному або світовому рівні. Розвиток норм кримінального права в основному пов'язаний з пошуком найбільш ефективних методів боротьби з суспільно небезпечними проявами, з урахуванням принципу *ultima ratio*, який науковці розглядають як метапринцип законодавчої етики [1, с. 16]. Принцип *ultima ratio* (пропорційності) підкреслює, що кримінальна відповідальність має бути у відповідності зі ступенем серйозності вчиненого кримінального правопорушення. Більш суворі кримінальні заходи встановлюються та застосовуються лише у тих випадках, коли менш суворого заходу недостатньо для досягнення мети, передбаченої кримінальним кодексом [2]. Отже, згідно з цим

принципом, держава має визнавати кримінальними правопорушеннями лише ті протиправні дії, які за своєю тяжкістю, шкідливістю та серйозністю вимагають втручання держави для захисту за допомогою кримінального права. Таке втручання має бути останнім засобом регулювання суспільних відносин, адже застосування кримінально-правових заходів є екстремальними засобами впливу. Усі інші протиправні дії повинні розглядатися з використанням менш суворих засобів реагування та форм юридичної відповідальності [1, с. 17].

Соціальна обумовленість криміналізації традиційно тлумачиться як реакція держави на загальну потребу у впровадженні нового рівня та вдосконалення якості гарантій законності, яка повинна відповідати характеру кримінального правопорушення [3, с. 320].

Згідно з О. Гузоватим, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності представляє собою реакцію держави, спрямовану на реагування на завдану шкоду таким благам, як авторитет держави, належний порядок управління державним апаратом, а також на функціонування установ та організацій суспільного сектора, які мають визначені цілі та завдання відповідно до нормативних актів [4, с. 127].

На думку В. Навроцького, важливо враховувати не тільки соціальні, а й соціально-психологічні чинники, які визначають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за певні дії. Ці фактори включають ступінь суспільної небезпеки вчинку, його поширеність, а також співвідношення позитивних та негативних наслідків криміналізації та її відповідність кримінально-політичному контексту [5, с. 136].

Маніпулювання на енергетичних ринках є складною проблемою, яка має далекосяжні наслідки як для споживачів, так і для учасників галузі. Розуміння впливу маніпулювання на енергетичному ринку має вирішальне значення для пом'якшення його наслідків і забезпечення чесних і прозорих енергетичних ринків у всьому світі [6].

Соціальна обумовленість криміналізації маніпулювання на енергетичному ринку відображається у багатьох аспектах суспільного життя.

Так маніпулювання на енергетичному ринку може призвести до зростання цін на електроенергію та інші енергетичні ресурси, що негативно впливає на економічну ситуацію населення та підприємств. Високі ціни на енергетичні ресурси можуть призвести до збільшення витрат на виробництво товарів і послуг, а отже, до зростання вартості життя для громадян.

Наприклад, у 2017 році Австралійська комісія з питань конкуренції та споживачів почала роз-

слідування звинувачень у маніпулюванні цінами на ринку електроенергії. Було виявлено, що кілька енергетичних компаній застосовували стратегії торгів, спрямовані на підвищення оптових цін на електроенергію. Ці стратегії включали припинення пропозиції або подання низьких ставок для створення штучного дефіциту та підвищення цін. Розслідування підкреслило необхідність надійних регуляторних механізмів для запобігання таким маніпуляціям і захисту споживачів від сплати завищених цін за основні послуги [6].

У зв'язку з тим, що енергетичні ринки на європейському просторі все більше стають взаємопов'язаними, зловживання ринком в одній державі може мати вплив на ціни на енергетичні продукти в інших країнах. З цією метою Регламент (ЄС) No 1227/2011, приділяючи особливу увагу доброчесності та прозорості оптового енергетичного ринку, підкреслює важливість транскордонного моніторингу та співпраці між регулюючими органами різних країн.

Україна, яка є стороною Енергетичного Співтовариства з 2011 року, згідно з Регламентом, зобов'язана встановити національні вимоги та правила, спрямовані на забезпечення прозорості та цілісності оптового енергетичного ринку. Однак наразі існує недостатнє законодавче підґрунтя для кримінальної відповідальності в енергетиці, яка могла би бути ефективним інструментом захисту прав та інтересів учасників ринку від протиправних дій, пов'язаних з маніпуляціями. Дотримуючись цього, важливо переглянути ефективність кримінального законодавства у забезпеченні порушених прав та інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників енергетичного ринку [7, с. 35].

Маніпуляції на енергетичному ринку можуть створити загрозу для стабільності енергопостачання країни. Збої у постачанні енергії можуть призвести до серйозних перебоїв у роботі промислових підприємств, комунікаційних систем, медичних установ та інших критичних інфраструктурних об'єктів. Загалом країни з багатьма енергетичними ресурсами можуть контролювати ці ресурси, щоб отримати економічний і політичний вплив на інші країни в міжнародних справах. Подібним чином країни, що залежать від імпортованих джерел енергії, можуть бути вразливими до маніпуляцій або примусу з боку країн-експортерів енергії. У часи енергетичної небезпеки країни можуть частіше брати участь у конфліктах або політичних потрясіннях, щоб забезпечити доступ до енергетичних ресурсів. Наприклад, російсько-український газовий конфлікт у 2006 році підштовхнув до диверсифікації джерел енергії, що призвело до збільшення інвестицій у відновлювану енергетику, що покращує енергетичну безпеку, знижуючи чутливість

енергопостачання до перебоїв. Крім того, збільшення інвестицій в енергетичну інфраструктуру, таку як трубопроводи, нафтопереробні заводи та електростанції, може бути результатом геополітичних конфліктів і конкурентоспроможності ресурсів. Це може підвищити надійність і стійкість енергетичних систем, покращуючи енергетичну безпеку [8].

Маніпулювання на енергетичному ринку порушує довіру громадян до державних інституцій та регуляторних органів. Якщо населення втрачає віру в ефективність державної політики у сфері енергетики, це може призвести до загострення соціальних конфліктів і недовіри до влади. Але, враховуючи те, що довіра громадян відіграє ключову роль у регулюванні [9, с. 138], необхідною є вживання різних заходів для формування такої довіри. Безперечно, криміналізація не є панацеєю. Система заходів формування довіри має включати як превентивні заходи, так і заходи активної охорони. При чому криміналізація, як уже наголошувалося, є найбільш суворим заходом, а відтак дуже радикальним. Поза тим, іноді в умовах жорсткої соціальної необхідності саме криміналізація стає тим важливим важелем, який здатен забезпечити довіру громадян до державних інституцій, шляхом прояву їх готовності до рішучих кроків.

По-перше, коли учасники ринку входять до маніпуляційних дій, це негативно впливає на недостатню ефективність регуляторного механізму та відповідає за порушення правил. Це можна робити громадян незадоволеними та розчарованими в роботі державних інституцій, після чого вони очікують від їх захисту і справедливості. По-друге, маніпулювання на енергетичному ринку може призвести до зростання цін на енергопродукти, що впливає на фінансове становище громадян і їх довіру до регуляторів. У результаті це може породжувати переконання у неспроможності держави забезпечити ефективне функціонування енергетичного сектору. Така ситуація може підірвати загальну довіру до влади та недоліки у її здатності діяти в інтересах громадян.

Також маніпулювання на енергетичному ринку може призвести до зростання використання дешевших, але більш забруднюючих джерел енергії за допомогою кількох механізмів. По-перше, якщо маніпуляції штучно завищують ціни на більш чисті джерела енергії, такі як відновлювана енергія чи природний газ, споживачі та підприємства можуть бути схильні шукати дешевші альтернативи. Це може призвести до збільшення залежності від дешевших, але більш забруднюючих джерел енергії, таких як вугілля чи нафта, щоб задовольнити потреби в енергії.

По-друге, маніпуляції можуть порушити стабільність і передбачуваність енергетичного рин-

ку, що призведе до невпевненості серед інвесторів і виробників енергії. За таких обставин виробники енергії можуть надавати перевагу короткостроковій прибутковості над довгостроковою стабільністю, вибираючи дешевші, але більш шкідливі для навколишнього середовища джерела енергії, щоб максимізувати прибутки в умовах нестабільності ринку.

Крім того, маніпуляції можуть спотворювати ринкові сигнали та перешкоджати розвитку екологічно чистих енергетичних технологій та інфраструктури. Якщо інвестори сприймають проекти відновлюваної енергетики як більш ризиковані через маніпулювання ринком, вони можуть бути менш схильні інвестувати в них, сповільнюючи перехід до чистіших джерел енергії.

Ми переконанні, що збільшення використання дешевших, але більш забруднюючих джерел енергії загрожує декільком аспектам:

1) екологічна стійкість: більша залежність від забруднюючих джерел енергії посилює забруднення повітря та води, сприяє зміні клімату та завдає шкоди екосистемам, що призводить до негативного впливу на здоров'я населення та навколишнє середовище. Цю тезу підтверджує М. Волтон, незалежний консультант, колишній енергетичний аналітик громадської організації «Перспективи світової економіки», яка зауважує, що зараз енергетичний сектор є ключовим фактором зміни клімату, адже на нього припадає понад дві третини глобальних викидів парникових газів [10].

2) громадська охорона здоров'я: забруднення від більш забруднюючих джерел енергії пов'язане з різними проблемами зі здоров'ям, зокрема респіраторними захворюваннями, серцево-судинними захворюваннями та раком, що становить ризик для здоров'я та благополуччя людини. Держава має складати прогностичні плати щодо покращення екологічної ситуації, а відтак держава має розробляти і застосовувати механізми протидії порушенням, які потенційно чи реально можуть вплинути на здоров'я громадян. Тому, боротьба з маніпуляціями на енергетичному ринку та перехід на чистіші та стійкіші джерела енергії можуть допомогти зменшити ці ризики для здоров'я та сприяти загальному добробуту. Це вимагає надійної нормативно-правової бази, інвестицій в інфраструктуру відновлюваної енергетики та міжнародної співпраці для зменшення викидів парникових газів і боротьби зі зміною клімату.

3) збільшення викидів із забруднюючих джерел енергії підриває зусилля щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та перехід до економіки з низьким вмістом вуглецю, продовжуючи залежність від викопного палива та перешкоджаючи просуванню на шляху до міжнародних кліматичних цілей;

4) довгострокові витрати, пов'язані з погіршенням навколишнього середовища та зміною клімату внаслідок збільшення використання забруднюючих джерел енергії, можуть накласти значний економічний тягар на суспільство, включаючи витрати на охорону здоров'я, майновий збиток від екстремальних погодних явищ і втрату продуктивності в постраждалих регіонах.

Висновки. Отже, криміналізація маніпулювання на енергетичному ринку відіграє критичну роль у забезпеченні економічної стабільності, безпеки енергопостачання, довіри до влади та збереження природних ресурсів. Цей крок є важливим не лише для захисту прав споживачів та економічних інтересів, але й для збереження здоров'я та добробуту наших суспільств. Регулювання та запровадження кримінальної відповідальності в цій сфері сприяють утвердженню справедливих та прозорих ринкових умов, що сприяє розвитку конкурентоспроможного енергетичного сектору.

Повна і рішуча боротьба з маніпулюванням на енергетичному ринку забезпечує стабільність цін на енергію, що в свою чергу сприяє прогнозованості економічного середовища та стимулює інвестиції у відновлювану енергетику та енергоефективність. Крім того, це сприяє зменшенню залежності від нестабільних енергетичних ресурсів, що може знизити ризики геополітичних конфліктів та енергетичних криз.

Забезпечення довіри до влади та регулюючих органів через ефективне протидію маніпулюванню на енергетичному ринку є критично важливим для підтримки демократичних цінностей та правової держави. Це сприяє підвищенню легітимності влади та покращенню сприйняття громадянами діяльності державних інституцій.

Нарешті, криміналізація маніпулювання на енергетичному ринку сприяє збереженню природних ресурсів та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Підтримка стійкого розвитку та перехід до енергетики з низьким викидом вуглецю є ключовими аспектами боротьби з кліматичними змінами та забезпеченням життєздатності планети для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Одинець І.В. Кримінально-правова протидія маніпулюванню (статті 2221, 2222, 3693 КК України) : дис. ... докт. філос. : 081. Київ : Інститут держави і права імені в. М. Корецького, 2022. 239 с.
2. Хавронюк М. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. *Центр політико-правових реформ* : вебсайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya->

- pryntsyru-proporsijnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/ (дата звернення: 16.02.2024).
3. Комарницька М.О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 319–322.
 4. Гузоватий О.І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (порівняльне дослідження): дис.. к.ю.н. ; спеціальність 12.00.08. Дніпро: ДДУВС, 2016. 273 с.
 5. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Знання, 2000. 771 с.
 6. Price Manipulation in the Energy Markets: A Global Issue. *FasterCapital* : website. URL: <https://fastercapital.com/content/Price-Manipulation-in-the-Energy-Markets--A-Global-Issue.html> (date of appeal: 16.02.2024).
 7. Михайлов В.О., Крючкова О.Є. Кримінально-правова відповідальність за маніпулювання на енергетичному ринку. *DICTUM FACTUM*. 2022. № 1. С. 34–39.
 8. Khan K., Khurshid A., Cifuentes-Faura J. Energy security analysis in a geopolitical-ly volatile world: A causal study. *Resources Policy*. Elsevier. 2023. Vol. 83. DOI: 10.1016/j.resourpol.2023.103673.
 9. Grimmelikhuijsen S., Femke de Vries, Bouwman R. Regulators as Guardians of Trust? The Contingent and Modest Positive Effect of Targeted Transparency on Citizen Trust in Regulated Sectors, *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2024. Volume 34, Issue 1, January. P. 136–149. <https://doi.org/10.1093/jopart/muad010>.
 10. Walton M. If the energy sector is to tackle climate change, it must also think about water. *IEA 2024 Ministerial Meeting* : website. URL: <https://www.iea.org/commentaries/if-the-energy-sector-is-to-tackle-climate-change-it-must-also-think-about-water> (date of appeal: 16.02.2024).